

STOLNICUL CONSTANTIN CANTACUZINO,
BOIER - CĂRTURAR

RADU ȘTEFAN VERGATTI*

Stolnicul Constantin Cantacuzino s-a născut în anul 1639, în orașul Târgoviște¹, fiind al treilea fiu și al cincilea copil² al marelui postelnic Constantin Cantacuzino, descendentul din basileul Ioan VI³ și al Elinei, fiica domnului Radu Șerban (1601, 1602-1610; 1611)⁴. Din copilărie a fost educat în spiritul respectului față de carte. A învățat primele buchii la școala mitropoliei din Târgoviște⁵, pentru a continua apoi în același oraș la „schola graeca et latina”, sub îndrumarea erudiților profesori greci Ignatie Petriș și Pantelimon Ligaridis⁶ și la Brașov, sub cea a

* Universitatea „Valahia”, Târgoviște.

¹ Pentru datarea nașterii, precizarea locului ei, precum și pentru viața și munca stolnicului Constantin Cantacuzino, v. R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, ed. cit., p. 54-55 și urm., passim. Conacul de la Mărgineni era moștenirea comună a fetelor fostului domn Radu Șerban. Postelnicul Constantin Cantacuzino era însurat cu fiica mezină, Elina, care folosea mai des acea locuință. După numirea soțului ei ca vel postelnic, a locuit aproape de el, lângă curtea domnească din Târgoviște. Deci ipoteza nașterii copiilor ei, după 1632, la Mărgineni sau la Filipeștii de Târg nu se justifică (cf. Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în văltoarea secolelor*, București, 1996, p. 145); de altfel, conacul de la Mărgineni era și destul de departe de Târgoviște, la distanță de cel puțin o zi. Nu se poate pune problema nașterii în conacul de la Filipeștii de Târg, deoarece acesta nu era terminat în anul când s-a născut viitorul stolnic.

² În ordine, până la nașterea lui Constantin Cantacuzino, a avut următorii copii: Drăghici, Stanca, Șerban, Maria.

³ Pentru stabilirea filiației directe dintre basileul Ioan VI Cantacuzino (1341-1354) și Cantacuzinii din țările române, a se consulta Vitalien Laurent, *Le Vaticanus Latinus 4789. Histoire et alliances des Cantacuzènes aux XIVe-XVe siècles. IV. Alliances et filiations des Cantacuzènes au Xve siècle*, în R.E.B., 9, 1951, p. 64-105; a se vedea și D. M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus), cca. 1100-1460. A Genealogical and Prosopographical Study*, Washington, 1968, passim; R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 24-36.

⁴ Elina era fiica mezină a lui Radu Șerban vodă; ea era născută în anul 1612 la Viena; și-a început educația în capitala Imperiului Habsburgic.

⁵ Cf. Victor Papacostea, *O școală de limba și cultura slavonă la Târgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab*, în idem, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, București, 1983 p. 247-258; Radu Ștefan Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 59-60.

⁶ Întemeierea Schola graeca e latina s-a datorat inițiativei marelui postelnic Constantin Cantacuzino. El l-a folosit pe eruditul grec Pantelimon Ligaridis. Acesta din urmă a motivat într-o scrisoare către Oficiul De Propaganda Fidae că a venit în Târgoviște datorită persecuțiilor patriarhului Partenie al II-lea. A ales Țara Românească „dove con la Dio gratia fo schola greca e latina insegnando a I primi del paese (subl. ns.)” (cf. George Călinescu, *Altre notizie sui missionari cattolici nei paesi romeni*, în *Diplomatarium Italicum*, vol. II, Roma, 1930, p. 378-379, doc. nr. XXVI, 3 noiembrie 1649; a se vedea și Victor Papacostea, *Originile învățământului superior în Țara Românească*, în Studii, XIV, (1961), 5; idem, în „RESEE”, I, (1963), nr. 1-2, p. 23-24; idem, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, București, 1983, p. 259-282; Șt.

profesorului sas Martin Albrich⁷. În fine, și-a încheiat studiile între anii 1667-1669 la Edirne⁸, la Istanbul⁹ și la universitatea din Padova¹⁰.

Format intelectual, la revenirea acasă a început să se integreze în viața politică din Țara Românească așa cum i-o cerea statutul său de mare boier¹¹. S-a remarcat în acest domeniu în anii domniilor fratelui, nepotului și fiului său - Șerban Cantacuzino (1678-1688), Constantin Brâncoveanu (1688-1714), Ștefan Cantacuzino (1714-1716) - când a reorganizat statutul cancelariei țării¹².

Dar inima și mintea sa l-au chemat constant spre lucrul cu și în slujba cărții. La revenirea în țară de la Padova, Constantin, viitorul stolnic, a adus cu el circa 100 cărți. Privind titlurile și conținutul lor nu le pot exagera valoarea¹³, ci mă simt obligat ca, în mod realist, să mă asociez opiniei lui Mario Ruffini, afirmând că acele cărți au reprezentat începutul bibliotecii unui student¹⁴. Pornind de la aceste cărți și de la cele moștenite de la tatăl său¹⁵, Constantin a mărit constant fondul bibliotecii familiei ce se găsea în clădirile Mănăstirii Mărgineni¹⁶. Numărul cărților s-a mărit prin cumpărări, căci Cantacuzinul era bogat și, ca atare, putea achiziționa ce dorea. El nu a fost obligat să se limiteze la citirea operelor unor filosofi de rang secundar, așa cum a făcut Dimitrie Cantemir, care s-a mărginit la citirea lui van Helmont¹⁷. Stolnicul a ajuns să aibă în biblioteca lui peste 3.000 exemplare¹⁸. Între ele erau cărți cu subiecte de teologie, de istorie, de geografie, de filologie, de filosofie, de medicină etc.¹⁹. Alături de acestea se găseau pe rafturi ziare în limbile italiană și latină, în care citea curent

Bărsănescu, *Schola greca e latina din Târgoviște*, București, 1966; R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului*, ed. cit., p. 59-63.

⁷ R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului*, ed. cit., p. 67-70.

⁸ Cf. Lucia Rosetti, *Constantin Cantacuzino studente rumeno a Padova*, Padova, 1968, passim; G. Plumidis, *Les matricules des étudiants (scolari) grecs à l'Université de Padoue (I. Artisti, 1634-1782)*, în *Epithiris this Eterias Byzantinon spodon*, Athena, XXXVII (1969-1970), p. 1; *idem*, *Gli scolari oltramarini a Padova nei secoli XVI e XVII*, în RESEE, X/1972, nr. 2, p. 257-270; Florica Dimitrescu, *Stolnicul Constantin Cantacuzino: Însemnările de călătorie și de studii la Constantinopol, Veneția și Padova (1665-1669)*, în *idem*, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973, p. 106-120.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Constantin a primit prima sa dregătorie la vârsta de 18 ani, în 1663, când a fost numit vtorii postelnic; apoi a urcat pe scara ierarhiei sociale, fiind între 28 februarie 1665 și 1672 postelnic; la 10 mai 1672 hrsoavele l-au pomenit în calitate de membru al sfatului, fără titlu; între 22 ianuarie 1675 și 30 decembrie 1677 a fost mare stolnic, în fine, între 20 mai 1678 și 1716 în documente a fost amintit ca vel stolnic sau biv vel stolnic și protosebator (R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 112 și urm.).

¹² Pentru rolul lui în reorganizarea cancelariei și stabilirea de relații internaționale, v. *ibidem*, p. 233-240.

¹³ Cf. Corneliu Dima-Drăgan, Livia Bacăru, *Constantin Cantacuzino stolnicul, un umanist român*, București, 1970, p. 142 și urm.

¹⁴ Cf. Mario Ruffini, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*, trad. din lb. italiană de D. D. Panaitescu și T. Părvulescu, București, 1973, p. 121 și urm.

¹⁵ Cf. R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 89; Dan Simonescu, Victor Petrescu, *Târgoviște – vechi centru tipografic românesc: studiu monografic cu repertoriul cărților vechi tipărite la Târgoviște și catalogul Muzeului „Carte românească veche”*, Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1972, passim.

¹⁶ Moșiile din jurul Mănăstirii Mărgineni au făcut parte din zestrea soției marelui postelnic, domnița Elina (a se vedea nota nr. 1).

¹⁷ Cf. R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 149 și urm., 165, 166; V. Căndea, *Stolnicul între contemporani*, București, 1971, p. 66; Ștefan Lemny, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, trad. din lb. franceză de Magda Jeanrenaud, București-Iași, Polirom, 2010, p. 70.

¹⁸ Cf. R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 149 și urm.

¹⁹ *Ibidem*.

stolnicul. Dintre ele țin să amintesc „La Galleria” din Minerva apărut în anul 1697, la Veneția. A fost primul periodic anual cu informații biobibliografice serioase, de referință²⁰. Era foarte important căci de acolo stolnicul putea culege informații asupra evenimentelor politice și personalităților europene. Cărțile de geografie și atlasele din biblioteca stolnicului au adus în fața cititorilor primele știri concrete despre noul continent, America²¹.

Între lectorii care au profitat de pe urma acestor informații s-a înscris și faimosul pictor Pârvu Mutu Zugravul²². De la început, biblioteca a fost organizată după principii umaniste, având un caracter deschis. În ea puteau intra și ieși neîntrerupt publicații în funcție de cererea proprietarului și a cititorilor.

În vederea unei ușoare manipulări și pentru a se facilita găsirea cu rapiditate a cărților, acestea au fost aranjate după conținut și după dimensiuni. Rolul principal în clasarea cărților l-a avut Niccolo da Porta. Acesta era bibliotecar și secretar al stolnicului, special instruit în acest domeniu²³. A fost meritul lui Constantin Cantacuzino stolnicul de a fi știut să găsească și să folosească un asemenea om.

Interesul stolnicului pentru lucrul cu cartea l-a făcut pe fratele său Șerban vodă ca, de la începutul domniei să-i acorde titlul onorific de *prothocathedra*. El îi conferea dreptul de a lua loc în sfat și a-și expune punctul de vedere, chiar dacă nu deținea o dregătorie anume. Ulterior va mai primi acest titlu învățatul profesor grec Sevastos Kiminites, mult apreciat de Constantin Brâncoveanu.

Concomitent cu augmentarea bibliotecii, care l-a preocupat întreaga viață, stolnicul s-a interesat de readucerea tiparului în București și punerea în circulație a cărții. După ce în anul 1680, cu ajutorul reîntronatului mitropolit Teodosie

²⁰ În biblioteca stolnicului au fost aduse exemplarele acestui anuar dintre anii 1697-1703 (*ibidem*).

²¹ *Ibidem*, p. 158-159.

²² *Ibidem*, p. 37-39; provenit dintr-o familie de preoți musceleni, născut la 12 octombrie 1657, Pârvu Mutu Zugravul a învățat arta picturii murale, pentru biserici și icoane în cursul a șase ani din tinerețea sa, câtă vreme a stat în Moldova; Nașul lui Pârvu Mutu a fost boierul Pârvu Vlădescu, ucis în anul 1658 din porunca lui Mihnea vodă al III-lea, în urma luptei de la Gura Teleajenului; fiul acestuia, boierul Tudoran Vlădescu, l-a ocrotit la rândul său pe Pârvu Mutu și l-a trimis în Moldova pentru a învăța arta picturii bisericești. Apoi pictorul s-a impus și s-a afirmat prin talentul său, care i-a determinat pe Cantacuzini să-l angajeze. A excelat mai ales în redarea figurii umane, pictând numeroase fresce de familii extinse, dintre care cele mai cunoscute sunt la Cotroceni, Filipeștii de Pădure, Măgureni, Sinaia, Colțea, Fundeni Doamnei, Sf. Gheorghe Nou. Munca lui a fost un model pentru contemporani, având și accente inedite, cum ar fi de exemplu bestiarul exotic de pe plafonul pridvorului bisericii din Filipești. La începutul secolului al XVIII-lea, după ce s-a stabilit în București, în casa lui din mahalaua Slobozia (cf. Paul Cernovodeanu, *Casa zugravului Pârvu Mutu din București*, în „S.C.I.A.”, 1960-62, p. 195-198; contractul de vânzare-cumpărare al casei, datat 9 mai 1709, București, a fost semnat de Pârvu Mutu și de un alt zugrav, Trifan, adăugând la nume, rangul de „boiari” (*idem*, p. 196-197); acest detaliu al rangului, este foarte însemnat deoarece arată poziția socială, recunoscută, la care putea ridica talentul o persoană de condiție obișnuită); cu ajutorul fraților Constantin și Mihai Cantacuzino, se pare că a deschis o „școală” pentru a forma ucenici. Între cei care au învățat și au lucrat alături de Pârvu Mutu au fost și Stancu și Radu (Autoportretul din anul 1706 al lui Radu se găsește în nișa care veghează masa proscomidiei din Biserica Stelea din Târgoviște; cf. Cristian Moisescu, Gh. I. Cantacuzino, *Biserica Stelea*, București, 1968, fig. 14). Și zugravii Marin și Nicolae apar alături ca semnatari și ei, ai frescei de la Filipeștii de Pădure (Cf. Teodora Voinescu, *Pârvu Mutu Zugravu*, București, 1968, reproducere, prima filă); autoportretul lui Pârvu Mutu se regăsea și în fresca de la Bordești, biserica însă a fost demantelată, iar această frescă-autoportret al lui Pârvu Mutu se păstrează la Muzeul Național de Artă.

²³ Cf. R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 164; *idem*, *Aspecte ale vieții spirituale în epoca lui Constantin – Vodă Brâncoveanu prin prisma relațiilor cu Cantacuzinii*, în *Constantin Brâncoveanu*, red. coord. Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, București, 1989, p. 229.

Veștemeanul²⁴ și, desigur, cu ajutorul fratelui său, Șerban vodă Cantacuzino, stolnicul a readus tipografia în București, la Mitropolie, unde a tipărit mai multe cărți folosind prioritar limba română²⁵. Acolo a trecut la lucrul pregătirii traducerii Bibliei în limba română. Era o operă umanistă de prim rang. Se transpunea opera creștină fundamentală din limba sacrosanctă, elina, în limba vernaculară vorbită de români. S-a pornit de la traducerea dată a Vechiului Testament a spătarului Nicolae Milescu²⁶. Ea a fost completată și corijată de erudiții greci Ion Cariofil, Sevastos Kiminites, Ghermanos Loco din Nyssis și de stolnic însuși²⁷. Textul românesc a fost pus la punct de frații Radu și Șerban Greceanu. În fine, Predoslovia, un adevărat manifest politic, a fost scrisă de stolnic, care aici a dat dovadă de miopie politică²⁸.

Textul finit a fost încredințat pentru supravegherea tipăririi tânărului ispravnic Constantin Brâncoveanu. Alături de acea tălmăcire a Bibliei, devenită text sinodal²⁹, neegalat de celelalte traduceri anterioare, stolnicul a contribuit și la susținerea publicării altor cărți. Pentru cazul de față, amintesc două. Prima este *Manualul* tipărit în 1699 la Snagov de către Antim Ivireanu. El a fost scris de stolnic împreună cu Ion Cariofil și Sevastos Kiminites pentru a-i răspunde patriarhului Ierusalimului, Dosithei Nottaras; a fost o carte de profundă înțelepciune în interpretarea dogmei³⁰. A doua a fost *Praschinatarul Ierusalimului și a toată Palestina*. Aceasta a tipărită în anul 1700 de Antim Ivireanu, la Snagov. Ea a reprezentat cea dintâi operă tipărită, apărută în limba turcă, folosind alfabetul otoman. Publicarea aici, în Valahia, când tiparul era interzis în Sublima Poartă³¹ a fost un act de curaj din partea stolnicului care a susținut imprimarea unei asemenea lucrări. Astfel se sprijinea răspândirea pe teritoriile sultanului a cuvântului tipărit, scris într-o formă care putea fi înțeleasă de mase și circula mai repede, la un preț mai mic. Procesul de apariție și difuzare a cărții se impunea în pofida interdicțiilor religioase.

Tipărirea cărților cu ajutorul stolnicului a sprijinit și dezvoltarea învățământului superior românesc. În anul 1683 funcționa Academia Domnească de la

²⁴ Mitropolitul Teodosie Veștemeanul era omul familiei Cantacuzino; pentru evoluția lui ca ierarh, v. Ioan Lupaș, *Mitropolitul Teodosie Veștemeanu*, Sibiu, 1943, passim; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, ed. I, București, 1981, p. 126-143.

²⁵ Cf. R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 177-189.

²⁶ Manuscrisul atribuit lui Nicolae Milescu spătarul se păstrează la B.A.R., filiala Cluj. Manuscrise românești, ms. Nr. 45 și la B.A.R., București, Ms. Rom. 4389; pentru comentarii, v. Virgil Cădea, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979, p. 106-107 și urm. și notele aferente.

²⁷ Cf. R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 179-189.

²⁸ Consider că din partea stolnicului a fost o gândire politică anacronică, deoarece în rândurile scrise de el a cerut refacerea Imperiului Bizantin și reîntronizarea Cantacuzinilor, urmașii basileului uzurpator Ion VI. Cererile puteau arăta exclusiv iluzii politice.

²⁹ Am numit acest text sinodal, deoarece și astăzi este folosit în biserică, la slujbe, depășind celelalte traduceri ale Bibliei, cum ar fi, spre pildă, textul semnat de Gala Galaction; cf. Bartolomeu Valeriu Anania, *Biblia lui Șerban. Monument de limbă teologică și literară românească*, în „Text și discurs religios”, nr. 1/2009, p. 25-35.

³⁰ Acest *Manual...* a trezit furia patriarhului Dosithei Nottaras, care-i scrisese lui Constantin Brâncoveanu: „...legile (creștine) nu s-au întocmit pe munții Țării Românești, nici de domnii Țării Românești, ci în Constantinopol de către împărați și sinoade” (Cf. N. Chițescu, *O dispută dogmatică din veacul al XVI-lea la care au luat parte Dosithei al Ierusalimului, Constantin Brâncoveanu și Antim Ivireanu*, în BOR, LXIII (1945), nr. 7-8, p. 341).

³¹ Cf. C. C. Giurescu, *Livres turcs imprimés à Bucarest (1701-1768)*, în „RIR”, III, 1945, p. 278.

Sf. Sava din București. Îmi întemeiez datarea conjugând opiniile anterioare³² pe o însemnare de pe un miscelaneu grec unde un spudeu mulțumea lui „Kir Sevastos Kiminites” că l-a ajutat să înțeleagă versurile de aur ale lui Pitagora³³, pe o scrisoare din iulie 1688 adresată de Sevastos Kiminites lui Mihai Cantacuzino spătarul³⁴ și pe un „enkomion” rostit de același erudit grec în decembrie 1688, în București³⁵.

Pentru organizarea Academiei Domnești de la Sf. Sava stolnicul a lucrat împreună cu alți doi foști studenți padovani, Sevastos Kiminites, numit primul ei director și Ion Cariofil. Au reușit să organizeze o instituție de învățământ superior corespunzătoare cerințelor domnului Șerban vodă Cantacuzino, care dorea să-și educe fiul, Gheorghe, așa cum fusese instruit el din inițiativa tatălui său la „schola graeca e latina” din Târgoviște. Noua Academie Domnească a semănat, din prima clipă, cu Facultatea Artelor Universității din Padova³⁶. Marile asemănări, chiar identități, sunt cu *Atheneum Patavinum* și *Heleno Museion*, părți ale Universității din Padova³⁷. A rezistat în această formă până în vara anului 1707. Atunci a fost reorganizată de patriarhul Hrisant Nottaras, la cererea lui Constantin vodă Brâncoveanu³⁸, ajuns în conflict cu unchiul său, stolnicul.

În paralel, stolnicul s-a preocupat și de alcătuirea primei hărți a Țării Românești. Executată cu multă acribie, harta a fost tipărită în anul 1700, de fiul său Răducanu Cantacuzino și de Hrisant Nottaras. Cei toi tineri, aflați într-o călătorie de

³² În legătură cu datarea întemeierii Academiei Domnești de la Mănăstirea Sf. Sava – București au fost emise mai multe păreri, care sunt trecute în revistă de Cronț Gheorghe, *Începuturile Academiei din București*, în SMIMED, IV, 1966, p. 21-22; datele incorect susținute se găsesc și la I. Ionașcu, *Cu privire la data întemeierii Academiei Domnești de la Sfântu Sava din București*, în Studii, XVII, 1964, 6, p. 1253-1271 (care susține că anul ar fi fost 1694), ulterior articolului lui G. Cronț și la C. Bălan, în *Istoria Românilor, vol. V. O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, coord. Acad. Virgil Cândea, secr. științific Constantin Rezachevici, București, 2003, vol. V, p. 876 (care consideră că anul ar fi fost 1680); atrag atenția asupra faptului că autorii menționați mai sus și emulii lor folosesc aceleași documente grecești ca și Ariadna Camariano-Cioran, dar necunoașterea limbii grecești i-a împiedicat să le citească și să le cunoască esența. Ariadna Camariano-Cioran a lămurit datarea datorită bune cunoașteri a limbii medio-greacă (cf. Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971, p. 23 și urm.).

³³ Cf. Ariadna Camariano-Cioran, *op.cit.*, p. 23 și urm.

³⁴ În această epistolă, profesorul grec se adresează spătarului deoarece el avea legătura directă cu Academia; i-a atras atenția că o instituție de învățământ superior nu se poate limita la cheltuielile făcute cu salariile profesorilor și că este necesar să fie făcute investiții mult mai mari (*Ibidem*).

³⁵ *Ibidem*; prin acest Enkomion dedicat de curând decedatului Șerban vodă Cantacuzino, profesorul Sevastos Kiminites a mulțumit acestui mare dispărut pentru crearea Academiei.

³⁶ Cf. Radu Ștefan Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino...*, ed. cit., p. 174-177.

³⁷ Lucia Rosetti, *Constantin Cantacuzino studente rumeno a Padova*, Padova, 1968, passim; G. Plumidis, *Les matricules des étudiants (scolari) greques à l'Université de Padoue (I. Artisti, 1634-1782)*, în *Epithiris this Eterias Byzantinon spodon*, Athena, XXXVII (1969-1970), p. 1; idem, *Gli scolari oltramarini a Padova nei secoli XVI a XVII*, în RESEE, X/1972, nr. 2, p. 257-270. Lucia Rosetti, *Constantin Cantacuzino studente rumeno a Padova*, Padova, 1968, passim; G. Plumidis, *Les matricules des étudiants (scolari) greques à l'Université de Padoue (I. Artisti, 1634-1782)*, în *Epithiris this Eterias Byzantinon spodon*, Athena, XXXVII (1969-1970), p. 1; idem, *Gli scolari oltramarini a Padova nei secoli XVI a XVII*, în RESEE, X/1972, nr. 2, p. 257-270.

³⁸ *Ibidem*; Gheorghe Cronț, *Începuturile Academiei din București*, în SMIMED, IV, 1966, p. 21-22. Niciodată Academia Domnească nu a funcționat după tot programul alcătuit și propus de patriarhul Hrisant Nottaras. În același timp, în primăvara anului 1707, domnul Constantin Brâncoveanu a primit din partea profesorului H. W. Ludolf oferta de a angaja la Academia Domnească profesori din Halle; din păcate, domnul nu a dat curs ofertei, căci profesorii, excelenți profesioniști, erau de confesiune luterană (N. Vătâmanu, *De la începuturile medicinei*, București, 1966, p. 233).

studii în Europa, au ales tipografia Ordinului Iezuit din Padova, deoarece era cea mai indicată pentru reproducerea unei hărți. Într-adevăr, harta păstrată în original, în colecțiile British Museum din Londra³⁹, se prezintă ca un exemplar impecabil redat⁴⁰. Pe ea stolnicul a marcat cele 23 așezări socotite orașe în epocă. Este un element important, deoarece contribuie la stabilirea definiției orașului medieval, încă neprecizată⁴¹. Pe hartă mai sunt marcate monumente istorice ca „valul lui Traian”, sau locul unde se găsesc bogății naturale, cum ar fi ocnele de sare⁴². Din păcate, această hartă a fost practic necunoscută și nepusă în circulație în lumea românească⁴³.

O altă realizare a stolnicului în domeniul cartografiei a fost planul luptei de la Petrovaradin. Acolo s-au redat exact pozițiile trupelor otomane, de mare interes pentru austriaci⁴⁴. În acest mod, stolnicul ajuta imperialii în lupta antiotomană. Practic, planul era o formă de spionaj, de transmitere a informațiilor către dușmanii Sublimei Porți, puterea suzerană a Țării Românești.

Desigur, cele două lucrări din domeniul cartografiei arată formația și cunoștințele stolnicului, contribuind și la întărirea legăturilor cu imperialii și, prin ei, cu Europa occidentală. În acest context, el l-a trimis și pe al doilea fiu al său, Ștefan Cantacuzino, viitorul domn, să învețe la Oxford⁴⁵.

O preocupare perenă a stolnicului a fost aceea de a scrie o istorie a țării sale. Motivul care l-a determinat s-o facă a fost exprimat de el însuși în Introducerea la a sa *Istorie a Țării Românești*⁴⁶. Stolnicul consideră că până la el nu a fost nimeni să se opună „nici cu palma, nici cu condeiul” denigratorilor trecutului poporului român⁴⁷. Ca

³⁹ Pentru descrierea hărții, a se vedea C. C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino. O descriere a Munteniei la 1700*, în RIR, XIII (1943), p. 1-28; R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 189-196; Ion Ciortan, *Un izvor cartographic din epoca brâncovenească*, în *Constantin Basarab Brâncoveanu...*, ed. cit., p. 114-122.

⁴⁰ *Ibidem*. O fotocopie a hărții se găsește la B.A.R.

⁴¹ Cf. T. V. Poncea, *Geneza orașului medieval românesc în spațiul extracarpatic. Sec. X-XIV*, București, 1999, passim.

⁴² R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 189-196.

⁴³ *Ibidem*. În schimba, harta a fost amintită mult mai târziu, chiar de patriarhul Hrisant Nottaras, în lucrarea sa *Introductio ad Geographiam et Spheram*, Paris, 1716; George Șt. Andonie, *Istoria matematicii în România*, vol. I, București, 1965, p. 39; Magda Stavinschi, *Astronomy and the Cultural Heritage*, în „Journal of Istanbul Kültür University”, 2005/3, p. 36; cartea are titlul bilingv, în limba latină și în limba medio-greacă, iar textul este scris în limba medio-greacă; cartea a fost dedicată primului domn Mavrocordat de pe tronul Țării Românești și fiului său.

⁴⁴ Cf. Paul Cernovodeanu, *Un croquis du siège de la forteresse de Petrovaradin (1694) appartenant au sénéchal Constantin Cantacuzène*, în R.E.E.S.E., 1976, nr. 4, p. 591-601 + un plan.

⁴⁵ Ștefan Cantacuzino a ajuns și a învățat la Oxford în cadrul Colegiului grecesc pe cheltuială proprie, deci nu s-a bucurat de o bursă acordată de Constantin Brâncoveanu. Tânărul Cantacuzin a fost însoțit la Oxford de macedoromânul Dionisie din Ianina (Andrei Pippidi, *Putere și cultură în epoca lui Brâncoveanu*, în A.I.I.A.I., 25, 1988, 2, p. 361-367).

⁴⁶ „Ci dar cu greu și cu nămar iaste a da zic, neștine începătură celor ce mai despre toate părțile întineric iaste, precum și mie acum să întâmplă a veni vrând la fel cum am pomenit mai sus a istorii ale țării ce-i zicem noi astăzi Rumânești. Cu greu, zic, foarte-mi iaste de vreme ce nu aflu eu până acuma măcar cât am ostenit, cât am cercat, cât am întreat și de știuși și de bătrâni, domiriți și înțelepți și în tot chipul m-am trudit și pentr' alte părți și cu cheltuială am nevoit...”; pentru textul de față am folosit lucrarea stolnicului Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești între care se cuprinde numele cel dintâi și cine au fost lăcuiitorii ei atunci*, publicată de pe un manuscris necunoscut, îngrijită de N. Cartoian și D. Simonescu, Craiova, 1944; autorii au folosit pentru ediția lor mss. 3433 de la Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise.

⁴⁷ „Măcar că unii dintr-acei ce scriu de dânsa (Țara Românească, n.n.) ca niște străini și sunt și voitori de

atare, el și-a asumat această sarcină⁴⁸. S-a bazat pe o documentație amplă, pe care a putut-o crea datorită educației sale umaniste și, mai ales, legăturilor pe care le avea⁴⁹.

El s-a ridicat împotriva „basnei” lui Simion Dascălul și a emulilor lui, a lui Laurentius Toppeltinus⁵⁰ etc. A arătat clar că aceștia se găseau în slujba cancelarilor unor state vecine cu tendințe expansioniste. El putea s-o scrie mai bine ca oricine, căci crease cancelaria modernă a Țării Românești prin care-și asigura informații⁵¹.

Stolnicul a fost cel care a introdus în istoriografie critica umanistă pozitivă a complexității izvoarelor istorice. Astfel a putut aborda problema etnogenezei românilor de pe baze noi. A pus în discuție simbioza dintre daci și romani. Pentru întărirea izvoarelor scrise s-a folosit de cele arheologice, etnografice etc. Astfel a ajuns să extindă aria românilor la cei din sudul Dunării, pe care-i numește cuțovlahi⁵².

Din păcate, nu a reușit să-și termine lucrarea. A ajuns până la migratorii de neam germanic. Însă, din fericire, metoda folosită de el, acceptată de o bună parte a confracților lui oameni de cultură, a rămas și este folosită până astăzi⁵³.

Pe aceeași linie de apărare a intereselor românilor, de data aceasta a celor transilvăneni, s-a înscris și acțiunea de viguroasă opoziție la crearea uniunii cu Biserica Catolică a unei părți a Bisericii Ortodoxe⁵⁴. Episcopul Atanase Anghel, care a avut o

râu unii, nu adevărul scriu, ci micșorează lucrurile și pe lăcuitorii ei rău îi defaimă și multe hule le gădesc. Și pot avea și dreptate, zic, a face așa dacă aceia alt mai bine nici știu, nici pot face. Și pentru că în stepena ce astăzi se află (măcar că oareșicând așa să trage) în calea ticăloasă și jalnică iaste cine cum îi iaste voia, poate și zice și scrie, căci nu iaste nimeni nici cu condeiu, nici cu palma a-i sta împotriva și a-i răspunde”.

⁴⁸ Îmi sprijin afirmația pe corespondența cu Luigi Ferdinando Marsigli și cu Francesco Lagasi (cf. R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 198).

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 208.

⁵¹ *Ibidem*, p. 233-240.

⁵² „Cum și atunce acelui Galien sau altui măcar împărat să va fi întâmplat, de va fi trimis și aici de va fi rădicat ostași, ca să meargă să scoată pe acei goți ce călca și impresura cele ținuturi ce s-au zis, în Elada și Misia. Care de crezut iaste că și de aici oaste s-au dus, și pe unii doară ca să-i și așaze acolo, însă carii mai sprinteni și de așezat vor fi fost. Că ce iată și semnu chiar avem pe acei coțovlahi, cum le zic grecii, ce vede că și până astăzi se află și sunt, însă puțini acum rămași, pentru carii viind cuvântul, gândiu că nu fără cale va fi a mai întinde de ei voroava, ca să se știe ce sunt. Sunt dară acești coțovlahi, cum ne spun vecinii lor și încă și cu dintr-înșii am vorbit, oameni nu mai osebiți, nici în chip, nici în obicine, nici în țăria și făptura trupului, decât rumânii, ceștea și limba lor rumânească ca acestora, numai mai stricată și mai amestecată cu de ceastă proastă grecească și cu turcească, pentru că foarte puțini, cum s-au zis, au rămas la niște munți trăgându-se de lăcuiesc. Carii se tind în lung de lângă Ianina Ipirului până spre arbănași lângă Elbasan, în sate numai lăcuind, săvai că și mari unele sate. Zic că sunt și oameni cu putere în hrana lor, de carii și mare minune, iaste, cum și până astăzi să află păzindu-și limba, și niște obicicie ale lor. Aceștea dară și limba s-au mai stricat, și ei s-au împuținat, derept că și ei desăvârșit supt jugul turcescu cu acei greci dupre acolo s-au supus, unde și stăpânire, și blagorodnia, și tot ș-au pierdut (...) și locurile lor cu greu de hrană fiind, pentru multa piatră și munți ce sunt de lăcuiescu, să împrăștie și să duc mai mulți pen cele orașe mari turcești de să hrănescu; și pe acolo mai mulți amestecându-se, și limba, cum am zis, foartes-au stricat și ei puțin au rămas. Zic și aceasta că de-i întreabă pre ei neștine: Ce ești? El zice: vlahos, adecâte rumân; și locurile lor unde lăcuiesc le zic Vlahia [cea mare] Pare-mi-să, zic, că ei grăind, mai mult îi înțeleg ceștia rumâni decât ceștea grăind ceia să înțeleagă; însă și unii și alții cu puținea vrème într-un loc aflându-se și vorbind adese, pe lesne pot înțelege. De crezut iaste că și acei coțovlahi, dintr-acești rumâni sunt și să trag; și într-acele vremi ce Galian au alt împărat, au rădicat o seamă dintr-înșii de aici și i-au așezat pe acolo, au rămas și până acum.”

⁵³ *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 775-809.

⁵⁴ Cf. R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 252; Cronicarul Radu Tempea notează în scrierea lui cum mitropolitul Teodosie Veștemeanul a caterisit trei preoți din Șcheii Brașovului, aderenți la uniție, precum și întrevederile la care au participat delegații preoților români din Transilvania, veniți la București, unde au fost

atitudine duplicitară, a fost blamat permanent în corespondența stolnicului, care l-a numit „Satanasie Anghel”⁵⁵. Apărând Biserica Ortodoxă Română din Transilvania, stolnicul se ridică întru stăvilirea atacului contra românilor din acea zonă. El își dădea seama că sub haina misionarismului catolic și al prozelitismului calvin se urmărea distrugerea ființei etnice a românilor.

În concluzie, pot să afirm că stolnicul a fost una dintre marile figuri ale boierilor cărturari români. El s-a afirmat în perioada nașterii și propagandei umanismului românesc, fiind unul dintre cei care l-au răspândit. Crearea bibliotecii, a Academiei Domnești, participarea la pregătirea Bibliei, întocmirea hărții Țării Românești, întemeierea istoriografiei moderne arată clar cât de mult s-au datorat acestea și se datorează boierimii iubitoare de neam și de țară.

THE HIGH-STEWARD CONSTANTIN CANTACUZINO, A SCHOLAR-BOYAR

Abstract

The High-Steward Constantin Cantacuzino was born in 1639, in Târgoviște, as a member of one of the newest and strongest families from Walachia and the Balkans. Since his adolescence he loved books. He was both an intellectual and a politician. Due to him the number of books of the library of his family from Mărgineni Monastery increased considerably. He brought there over 3.000 books. He also brought to Walachia the first atlases with information about America and about the culture of the 17-th century. As a cartograph he drew one of the best maps of Walachia in 1700. He sustained the progress of the printing in Walachia. In 1688 he was one of those who helped the publishing of the Bible in the Romanian language. In 1683, he and his brother, the prince Șerban Cantacuzino, contributed to the opening of the Lordly Academy in Bucharest, which was the first institution situated at the same level with the Fine Arts Faculty from the Western Europe. His work *Istoria Țării Românești*, brought a new working method in the Romanian historiography, i.e. that of the positive reading of the historical sources. Thus he was the first person who rose against the unfriendly writings regarding the Romanian people. Due to all these things, the High-Steward Constantin Cantacuzino contributed to the progress of the spirituality and the acknowledgement of the Romanian humanism in Europe.

primiți de stolnicul Constantin Cantacuzino, de spătarul Mihai Cantacuzino și de nepotul lor, Constantin Brâncoveanu (cf. Radu Tempea, *Istoria sfintei biserici a Șcheilor Brașovului*, publ. de O. Șchiau, L. Bot, București, 1969, p. 73).

⁵⁵ La 25 septembrie 1702 îi scria lui David Corbea, solul Țării Românești la Moscova: „Nu voi ca să-ți mai scriu doar ca să-ți fac inimă rea de câine[le] viclean nevlădica Satanasia dă Ardeal, că nu să mai stămpără, nici să satură a nu mai face reale și goană împotriva bisericii lor, cât și bieților preoți de la Făgăraș ce le-a făcut, judece-l dreptul Dumnezeu pre dânsul și pre cei ce-l sprijineau, îl țiu și-asmuță. (...) mai pre larg îți voi scrie și-ți voi trimite și niște izvoade și scrisori ale celor fără de leage vrăjmași, ficleni și nebuni oameni” (C. Șerban, *Contribuții la repertoriul corespondenței stolnicului Constantin Cantacuzino*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom XIX (1966), 4, Anexă, p. 701).